

CVETKO GOLAR:

JESENSKE ROŽE.

Vsa v zelenju in cvetju je bila hišica ob cesti; nanovo pobeljeni zid se je lepo svetil med drevjem, troje oken s plavimi polknicami je gledalo proti solncu. Bila je lična in mala, prijazen dom, ki so ga s konca na obeh straneh obdajale gredice, posajene z rožami, z belimi in rdečimi.

Mlade jablane so stale v vrsti proti jutru, in medlistjem, že ponekje orumenelim, so se debelila jabolka. Veter je šumel med vejami, da so se tresli vršiči in se zibale dolge sence po travi.

Na pragu je stala visoka, bleda žena. Bila je še kot dekle, vitka in mlada, v naročju pa je držala malo dete in govorila ž njim:

„Ali pride danes tatek, ali pride tatek, reci, Milče!“

In prišla ga je za glavo ter pritisnila čelo na njegov obraz. Otrok še ni znal govoriti, z ročicami jo je zgrabil za lice, zakopal prste v njene oči in kričal:

„Ta-ta, ta-ta!“ Potem je našobil ustni in začel gibati glavo, kot bi pritrjeval.

„Mali ljubček, kaj ne, da pride ata!“

In otrok je zopet kimal in vlekel mamo za lice in usta.

Stopila je na cesto in gledala proti ovinku, kjer je vstajal klanec in se izgubljal za gozdom.

„Še ga ni, danes ga še ni, ali jutri, Milček, pride ata!“ Poljubila ga je na lica in pritisnila k sebi, da je otrok zajokal.

„Pusti ga vendar“, se je oglasila za njenim hrbtom kmetica, ki je prišla iz vasi. „Kako ga stiska, ubogega otroka! Ali še ni Filipa?“

„Ne, pa zdaj mora priti vsak dan. Ali je kaj pisal?“

„Še tebi ni, nam tudi ne“, je odgovorila. Bila je to Filipova sestra, ki je prišla sva kinjo obiskat.

„Kako je čuden! Kar izgubi se, pa ne da o sebi glasu.“

„Ti se že bojiš zanj, Roza, ah, potrpi! Mora delati in ne utegne vedno misliti nate.“

Poslovili sta se; Roza je šla nazaj proti hišici na vrt. Gredice so bile vse polne bujnega cvetja; rožni grmiči so se razgrinjali naokoli, bohotna stebelca so se šopirila in gizdavo drhtela v mehki sapi. Cvetele so potonike v velikih, rdečih kolobarjih, globoko povešenih in zibajočih se v lahkih strujah. Poleg njih so rastle astre: bila jih je dolga gredica, vsa pisana; barve so se prelivale, snežno-bele in zlate, temno-plave in rožne. Na drugem koncu je stal zopet grm svetlih potonik; košate rože so se klanjale solncu in se objemale z georginami, ki so zavzemale končno stran vrta. Svetlorumeni, ostri lističi so bodli iz svežega, dehtečega koška in se družili v svetlo krono, ki je sijala kot pozlačena, in kadar je priletela čebela ter sedla rožam na srce, so se nagnile in zatrepetale.

Mlada žena je stala sredi gredic in se zamislila:

„Ko bodo cvetele astre . . .“

* * *

Vsa v zelenju in cvetju je bila hišica ob cesti. Okoli in okoli so žarele po vrtu opojne rože, po gredicah je cvetel tulipan, cvetela je lilija. Mlade jablane so bile opasane z rožno, belordečo krono, in tam dalje so se zgrinjale bleščee, pisane trate. Pomladnje solnce se je lesketalo nad polji, razžarjeno jutro je soplo mlado življenje.

Lastavice so se že vrnilo z juga in si znašale gnezda, a Slavinčev Filip se je tisti

čas napravljaj na pot, jemal je slovo od doma, od svoje mlade žene. Namenil se je v svet za delom. Iz vasi je odhajala cela truma mladeničev in mož, ki so se odpravili na tuje, da si poiščejo zaslužka. „Kaj bomo doma“, so govorili, „gremo po svetu!“ „Tam zunaj cvete zlato!“ so govorili mlajši.

„Res bomo morali v jame, kjer kopljejo rudo, ali zato bo naš trud plačan s kronami, če ne s cekini“, so menili starejši.

In ž njimi se je napotil tudi Filip.

„Zakaj bi šel“, mu je hotela braniti Roza, njegova žena. „Tudi doma se najde delo, in lepše je tu.“

„Kaj bo lepše! Ni zaslužka, a zunaj! Grem in se vrnem, kadar bom bogat.“

„Kdaj misliš, da prideš? Ali jeseni?“

„Jeseni. Takrat pridem.“ Postal je zamisljen in gledal ženi v solzne oči.

„Tako dolgo te ne bode, in meni bo hudo po tebi. Ves čas bom mislila samo nate in težko čakala jeseni. Ko bodo cvetele astre, tedaj prideš?“

Nasmehnil se je, a veselje mu ni moglo na obraz. Nič ni odgovoril, le tiho je strmel v tla in stiskal ženi roko.

„Ko bodo cvetele astre, takrat prideš?“

„Pridem.“

Tako ji je obljubil Filip in se poslovil. Roza je mislila na moža in vse si je predstavljala, kako bo hodil po tujem, kako bo delal zanjo in za sina. Ne bo imel miru ne veselja, trudil se bo dan na dan po jamah, in ves črn bo v obraz, od dela težke in trudne roke. A kadar se vrne...

Zasijale so ji oči, in v duhu je že videla prihajati Filipa. Ni še odšel iz vasi, a ona je že mislila na tisti čas, na jesenski dan, ko se vrne zopet k njej. Po cesti, od klanca dol je odmevalo petje; z veselo pesmijo in s solzami so se poslavljali fantje in možje od domovine. Filip je bil pri njih, vozili so se na dveh vozovih proti mestu, in ko se je cesta zavila okrog gozda, so obračali glave in gledali nazaj proti belim hišam.

Roza je mislila na tisti čas, ko se vrne Filip. Pozdravil jo bo s smehom in samega veselja ne bo vedel, kaj naj reče. Solnce

bo sijalo v sobo, a zunaj bodo cvetele astre... In sklenila je, da mora biti hišica vsa v rožah in vesela in cvetoča, ko objame zopet gospodarja, gredice obsajene z astrami, potonikami, en sam rožni val mora kipeči okoli oken.

V vasi je dobila semen ter jih vsejala. Vso pomlad in vse poletje je gojila rože in zalivala zjutraj in zvečer. Čim bliže je prihajala jesen, tem lepše je bilo okrog hišice, in ko so začeli postajati solnčni žarki milejši, ko so ocveteli travniki, tedaj so zacvetele rože po gredicah v bohotnem žaru in živih plamenih.

„Ko bodo cvetele astre...“

Roza je hodila med gredicami in pestovala sina. Rdeča in lepa je bila v lice in oči so se ji lesketale ter gledale čez polje in čez gore, gledale so v daljno deželo in videle Filipa. Ravno sedaj je morda v mislih pri njej, spominja se sina in bele hišice ter misli na svojo obljubo. Šteje dneve in tedne, kdaj pride njegov dan, kdaj se odpelje proti domu; ves je že nepotrpežljiv, zakaj žalostno mu je samemu v globoki jami, pod zemljo, v prahu in temi, kjer vedno grozé skale nad njim, kjer se rušijo oboki...

Stala je konec vrta in mislila. Počasi je stopila med gredice, kjer so se že razvili cvetovi, kjer so že cvetele potonike. Tudi astre so se že odprle in odklenile svoje zvezdaste cvetove. „Le cvetite, rože, ah, sedaj ima priti Filip!“ Bila je srečna, zakaj pred njo je sijala zvezda pri zvezdi na zelenem polju. Srce se ji je topilo v prsih razkošne radosti in sladkega pričakovanja, gorki vali svetlega in blagega hrepenenja so jo napolnili.

„Sedaj ima priti Filip!“ Vsako jutro navsezgodaj, ko je še padala rosa izpod neba, je že stala na pragu. Ni še bil dan, ni se zaznavala zarja in nič se ni videlo. Cesta se je izgubljala v megli, in oko je zastoj strmelo v belo morje.

Dopoldne je bila zopet zunaj, pogledala je na vrt, potem pa zopet zrla proti klanecu in vroče želela, da bi se prikazala znana in ljuba postava izza ovinka.

„Astre že cvetó! Ali ne ve?“ Pisala bi mu, ali odkar je odšel, ni dobila vesti od njega. Ni bilo pisma, ki bi ji povedalo, kod hodi Filip. Niti pozdrava ji ni poslal po drugih, po tovariših, ki so šli z njim, in ki so že pisali domov, da so dobili delo, a da se mislijo kmalu vrniti. Minulo je že pol leta, kar so bili na tujem, in ves ta čas ni dobila Roza niti glasu od svojega moža.

„Ni še tatka“, je govorila sinu, „kje hodi tatek?“ Morala je zopet na vrt, da bi se prepričala, ali res cveto astre? Sedla je k njim in mislila na moža. Še enkrat je preživela v duši vse minole dogodke, odkar se je seznanila s Filipom.

Ali je bila jesen ali zima? Ne, moralo je biti spomladi, zakaj toliko sreče še od takrat ni doživela in toliko cvetja ni v zimskem času, kakor ga je tedaj zacvetelo pred njenimi očmi, toliko zlatih žarkov nima zimsko solnce, kakor jih je tedaj posijalo na njeno lice; taka svetloba gori samo spomladi, kakor je tedaj padla v njeno dušo. Filip je zidal hišico ob cesti, in ona je prišla mimo.

„To bo srečna tista, ki bo gospodinjala tukaj! Moj Bog!“

In potem je mislila, pogosto mislila na malo stavbo in na mladega zidarja ob cesti.

Ali je bila jesen ali zima? No, moralo je biti spomladi zakaj solnce je žarelo, cvetje je bleščalo in smejale so se trate in peli so gozdovi.

Filip je prišel k njej v vas.

„Glej, Roza, hišo sem si postavil, ali kaj mi bo samemu? Ko sem jo zidal, sem vedno mislil: Katera bo gospodinja v moji hiši? In želel sem, da bi bila ti ... Ali hočeš?“

Iskal je njenih oči, ali njo je bilo tako sram.

„Ob večerih, po delu sem bil truden, da mi je bilo vse telo kot razbito. Roke so mi bile ranjene od ostrega kamenja in vse ožgane od apna. Ali nič me ni bolelo, nič nisem čutil ran in trpljenja, kadar sem se spomnil tebe. Želja, da bi bila ti gospodinja v tej hiši, da bi bila ti moja žena, mi je dajala moči in volje, da mi niso mogle blizu težke skrbi. Ali hočeš?“

Tako jo je snubil Filip, in ona mu ni odrekla, mu ni mogla odreči.

Prinesel ji je zlat prstan in dejal: „Pred tremi leti sem ga že kupil in mislil: Ali bo prav Rozi? Ali se bo podajal njenemu prstu?“

Postala je njegova žena.

Ustanovila sta si dom v beli hišici in tihi mir je objel nizki krov, kjer je sijala sreča. Lepi so jima bili dnevi, naj je bilo zunaj solnce ali je škropil dež iz sivih oblakov; žalostnih senc ni bilo na vedro čelo in na jasna lica.

Prišla je na konec svojih misli in se obrnila proti oknu, ker se ji je zazdelo, da nekdo hodi po sobi. Izza vogla je stopila Filipova sestra:

„Kaj je s teboj! Že celo večnost hodim po hiši in kričim, pa ti nič ne slišiš. Ali veš kaj novega?“

Roza jo je pogledala; v njenih očeh je bilo nestrpno vprašanje.

„Markov je pisal; tam je kot Filip. Drugi teden se vrnejo.“

„Drugi teden!“ Hlastno je ponovila Roza te besede; dihala je hitro in močno, kot da se je iznebila velikega bremena, in okrog usten se ji je nehote pojavil smehljaj.

„Kaj ti je, Roza? Zakaj se smeješ?“

„Nič ni, spomnila sem se nekaj veselega“, je odgovorila in zaželela je, da bi bila kmalu sama, da bi se mogla sama s seboj veseliti.

„Markov je pisal, da imajo težko delo in slabo so plačani. Vsi želé, da bi bili čimprej doma.“

„Ali v jamah delajo? Ali je kaj povedal o Filipu?“

„Nič družega ni pisal, kakor to, da morajo hudo delati in da je nevarno pod zemljo. Zmeraj kakšnega ubije.“

„Ubije.“ Roza je kar zadrhtela in prevzel jo je brezmejen strah, da bi se njemu kaj ne pripetilo. Hitela je v hišo, se nečesa spomnila, in zopet na cesto!

„Da bi bil že tukaj Filip! Ali drugi teden, v ponedeljek?“

„Ne vem, tega ni pisal. Ali si zelo vesela?“

„Kaj bom vesela?“ je dejala Roza, a pri tem jo je zopet napadel smeh in lica so ji zažarela. Pa takoj se je spomnila, kako nevarno je po jamah.

„Zmeraj kakšnega ubije, praviš?“

„Pisal je tako.“

Sedla je na prag in ni slišala pozdrava odhajajoče kmetice. Čez dolgo je vstala in videla svakinjo že daleč na cesti. „Z Bogom!“ je zavpila za njo in še enkrat: „Z Bogom!“

Solnce je zahajalo, in pred nočjo je morala še enkrat na vrt.

„Ko bodo cvetele astre...“

O, že cveto, že je ves vrt v zvezdah, v belih in zlatih kot nočno nebo. Ves dom je sredi zvezd, in Filip ve to in se odpravlja domov. Zagledala ga bo že oddaleč, že na klancu in letela mu bo naproti. „Filip, Filip!“ — Razprostrla je roke in izrekla njegovo ime.

„Ah, to je prezkodaj. Bog ve, ali pride!“ Vzdihnila je globoko in povесila oči.

„Drugi teden, drugi teden!“

Padel je mrak, od gor se je gnal velik oblak in potegnil je veter od severa.

* * *

Koncem drugega tedna, ker Filipa le še ni bilo, mu je šla naproti na klanec in od tam gledala v daljavo. Daleč, daleč so nesle oči, tja do sinjih gor.

„Rekel je, da pride, in sedaj ne pride. Kje hodi tvoj tatek?“ je govorila sinu.

„Ali ne ve, da že cveto jesenske rože, da je naša hišica že vsa v zvezdah. Ti, ti tatek!“

Roza je postajala od dne do dne bolj nemirna. Sedaj bi se že imel vrniti, ali še vedno ga ni. Stala je na klancu uro za uro, ali cesta je ostala prazna in pusta; vlekla se je dolgočasno brez konca in kraja, lipa ob poti se je zvijala in pripogibala v vetru, in na vejah ni bilo več listja. Včasih je zašumelo in završalo za njo v gori, vzbudili so se v gozdu temni, zamolkli glasovi in neznan trepet je vstal v zraku.

Noči so postajale hladnejše, bela megla je vsako jutro legla na zemljo. Pozno do-

poldne šele so solnčni žarki mogli na zemljo, da poljubijo jesenskim cveticam rosno lice. Tudi astre so že čakale nestrpnost, trudne so že bile svoje lepote, težka so jim postala svilena oblačila. Zjutraj so povešale glave, in le opoldne, kadar je bilo solnce najbolj visoko, so pogledale na nebo, da pijejo gorko svetlobo. Dnevi so bili krajši in zjutraj je mrazilo, megle so se vse dopoldne kadile nad travniki, okoli gozda so visele ves dan kot umazano zagrinjalo pred zeleno krajino, kjer rastejo ponosne smreke in jelke, sveže v svoji naravni lepoti in bistrem gozdnem duhu.

Napočilo je jutro, ko je stopila Roza na vrt; žalostne so bile njene oči, resno njeno lice. Pogledala je po gredicah, in navdale so jo hude slutnje: Astre so bile vse solzne, astre so jokale; vsaka je imela zalite oči z žalostno roso in solzile so se vse dopoldne. Glavice so imele povešene, lističi so bili razmršeni.

„In vendar je rekel, da pride, ko bodo cvetele astre...“

Veliko očitiranje je bilo v njenih besedah, in blede lice se ji je stemnilo; oči so bile polne velike skrbi, resna, ostrá poteza se ji je zarisala okrog ustnic. Utrgala je astrin cvet, snežnobel in velik. Solza se je lesketala sredi zvezde in je kanila velika in žalostna na tla.

„Ti grdi mož, astre jokajo, ker si prelomil besedo!“

Tudi potonike in georgine so bile otožne. Stebla so trudno visela k zemlji in drgetala v mrazu, nekaj jih je uklonil veter in podrl na tla. Bile so zlomljene in vele, rdeči cvetovi so črnili in se sušili.

Bilo je hladno, obzorje je bilo zagrnjeno, in Roza je zaman gledala v daljavo. Šele pozno popoldne je solnce posijalo, in za trenotek se je razlila svetla in jasna luč po gori, odtod se je nagnila v dolino in memogrede splavala čez belo hišico. Po cesti na klancu je nekdo tekel v črni obleki; v roki je imel palico in zamahoval je ž njo po zraku. Rozi je zakoprnelo srce.

„On je, Filip gre!“

Gologlava je zletela naprej in tekla navzgor, se spodtikala ob kamenje ter vso pot ponavljala: „Filip gre!“ Brez sape je priletela na klanec, a tam ni bilo nikogar. Stara vrba je stala ob peščeni strugi, kjer se je pretakal curek studenčnice, in njene tanke veje so trepetale ter čudno vršale. Trhlo deblo je bilo zavito in prihuljeno od burje. Tam se je Roza ustavila. Zdelo se ji je, da gre nekdo tam daleč proti gozdu, ali ničesar ni mogla razločiti, tudi korakov ni slišala.

Solnce se je skrilo in le izza oblakov je postrani sipalo žarke proti strmim goram; ostri vrhunci in snežena slemena so sijala v krasni, žareči svetlobi, robovi so se svetili kot pozlačeni. A to je bilo samo za hip; takoj je ugasnila svetloba, žarki so umrli in le krvavordeča zarja je še bila razlita čez večerno nebo.

Roza je upirala hlepeče oči proti goram, kot bi hotela prodreti neznanu daljo.

„In vendar je dejal, da pride, ko bodo cvetele astre...“

* * *

Jutro je bilo hladno in jasno, zrak čist in od vzhoda je sijalo solnce. Blesteče gore so bile čisto blizu, sneg se je svetil po strmih gorah in navpičnih zarezah. Snoči je bil vihar; mrzel dež je lil ves večer, in zjutraj je bila slana.

Roza je šla na vrt pogledat, kaj je z rožami. Astre so bile poparjene, mrtvo cvetje se je dotikalo blatne zemlje, potonike so padle na vse strani, ožgane in kot pomandrane. Šla je med gredicami in se ustavila pred lepo razvitim šopom cvetic, ki jim je prizanesla nevihta in ki jim niti slana ni mogla škodovati. Roza je menila na prvi pogled, da so astre, ter se veselo začudila, kako da se niso vrgle na zemljo pred viharjem in jih ni umorila pekoča slana. Stale so pokoncu na trdih deblih, cvetje je bilo sivo-belo, žalostno in bolno, listi nazobčani in podolgovati. Bile so jesenske rože, otožne barve, kot bi žalovale. Roza jih je spoznala. Videla jih je vsako jesen na grobovih; na

dan Vseh svetnikov so bile gomile okrašene s temi visokimi in turobnimi rožami.

„To niso astre, to so mrtvaške rože! Kdo jih je vsadil?“ Ni se spominjala, da bi jih bila ona vsejala, in prevzela jo je temna slutnja. Srce ji je zastajalo, kot bi se kri v njej ledenila.

„Moj Bog, moj Bog!“

Silno se je prestrašila, in kot da vidi pred seboj nekaj groznega, je strmela predse. Roke je držala pred seboj in se plaho umaknila iz vrta. Skrila se je v hišo, zaklenila za seboj duri in se zgrudila na stol. Zakrila si je obraz in mislila.

„Astre so odcvetele, njega pa ni bilo. In zdaj cvete mrtvaška roža...“

Sedela je nepremično celo dopoldne. Skozi okno se je videlo ravno na vrt, na gredice, na bolestno in ledeno vzravnano rožo. Stala je mirno in tožno kot na grobu, narezljani lističi v cvetni kroni so narahlo drhteli.

„Nekaj se je zgodilo“, je ponavljala, in v srce ji je padla slutnja, da moža ne bo videla nikdar več. Ostala je hladna, kot brezčutna ter gledala skozi drugo okno; od tam se je videlo prav na klanec, na košček ceste pod gozdom.

Otrok se je zbudil v zibelki in začel jokati. Tedaj so se še njej ulile solze, dolgo zadrževane, in neutešen, obupen jok se je zaslišal v sobi. Odmeval je ves dan do noči. Žalost je legla na belo hišico, ker je na vrtu cvetela mrtvaška roža...

Ni se genila od doma in se je črno oblekla. Minila je dolga noč, polna solz in tuge. Trudna je sedela pri mizi in gledala skozi okno. — Na klancu se je prikazala temna moška postava in za njo druga; stopali sta proti vasi. Koraki so jima bili trudni in so omahovali; z veliko težavo in počasi sta se pomikali navzdol. Za njima je prišlo še kakih deset ljudi; še večja izmučenost se je poznala na njihovi hoji. Vlekli so se dalje težko; vsak je nosil umazano vrečo na ramenih in se opiral ob palico.

Roza je vstala in stopila na prag. Mimo so prišli možje in mladeniči, ki so spomladi

odšli na tuje za delom. Bili so izdelani in umazani, obleka vsa blatna, in obrazi suhi in temni. Oči so jim bile udrte ter so zrle srepo iz globokih jamic med ostrimi kostmi.

Planila je k njim in vprašala:

„Kje je Filip?“

Prva dva sta šla naprej in ji nista odgovorila; bila sta iz druge vasi. Obrnila se je do ostalih, svojega moža ni našla med njimi.

„Kje je Filip?“

Iz vrste je stopil Markov.

„Ne bo ga“, je dejal tiho.

„Ne bo ga“, je ponovila tiho in mrtvo za njim. Začel ji je pripovedovati, da ga je v jami ubilo. Roza ni razumela ničesar: samo ponavljala je: „Ne bo ga!“

Gledala je za njimi, ki so odhajali v vas; oči so ji bile suhe in brez življenja. Stopila je v hišo in k zibelki:

„Ne bo ga!“

Otrok se ji je nedolžno nasmehnil, in tedaj je v njej vstala temna žalosti in bilo

ji je, kot da se ji je pretrgalo srce. Zgrudila se je na tla pred zibelko. Zopet je odmevala cela hišica od neutešnega, bolnega joka ves dan in vso noč. Mati je jokala pretresljivo, objemala otroka, kot da ga hoče utopiti v solzah.

Drugi dan je vstala, šla na vrt in izkopala iz prsti mrtvaško rožo. Hitela je ž njo proti pokopališču.

Tam je poiskala najbolj zapuščeno gomilo, ki je bila brez križa. Zrahljala je prst in vsadila rožo ravno na sredo groba. — Mislila je na moža: Kje je umrl, kam so ga pokopali, kje je njegov grob?

Tega ne bo izvedela nikoli. V tujem kraju so ga zagreblji brez solz in brez ljubezni.

Objela je z rokami pozabljeno neznano gomilo in začela je moliti za moža, ki se ni vrnil, ko so cvetele astre, in ki se ne povrne nikoli.

Na zemljo je legla tema in na visokem nebu so se zasvetile zvezde.

Kot bi cvetele astre na sinjem polju...

GRIŠA:

V DALJAVI...

V daljavi se je prižgala
samotna luč sredi morjá,
in mene je v srcu zazeblo,
globoko sredi srca.

Naslonil bi trudno glavo
na mehki zeleni mah,
pozabil bi svoje življenje
in upanje in strah...

Zasanjal bi pesem brezskrbno
o tistih srečnih dneh,
ko je ljubezen cvetela
v elizijskih vrteh...

In sanjal bi tisto ljubezen
z zamaknjenimi očmi: —
na lice mi padajo rože,
čez dušo mi Lete šumi...

